

МУГАЛЛИМ ҲАМ ҮЗЛИКСИЗ БИЛИМЛЕНДИРИҶ

ISSN 2181-7138

№ 3 2019 жыл

Илимий-методикалық журнал

Редактор:
А. Тилегенов

Редколлегия аъзалары:

Мақсат АЙЫМБЕТОВ
Нағмет АЙЫМБЕТОВ
Аманжол АЯПОВ
Өсербай ӘЛЕЎОВ
Қадирбай БЕКТУРДИЕВ
Асқар ДЖУМАШЕВ
Муратбай ЖУМАНОВ
Кеңесбай СЕЙДУЛЛАЕВ
Норбек ТАЙЛАКОВ

Шөлкемлестириўшилер:
*Қарақалпақстан Республикасы
Халық билимлендириў
Министрлиги, ӨЗПНИИ
Қарақалпақстан филиалы*

**Өзбекстан Республикасы
Министрлер Кабинети
жанындағы Жоқарғы
Аттестация Комиссиясы
Президиумының 25.10.2007
жыл (№138) қарары менен
дизимге алынды**

**Қарақалпақстан Баспа сөз хәм
хабар агентлиги тәрәпинен 2007-
жылы 5-мартта дизимге алынды
№ОА-044-санлы гүўалық
берилген.**

**Мәнзил: Нөкис қаласы,
Ерназар Алакөз көшеси №54
Тел.: 224-23-00
e-mail: uzniipnkkf@umail.uz,
mugallim-pednauk@umail.uz
www.mugallim-uzliksiz-bilim.uz**

Журналға келген мақалаларға жуўап қайтарылмайды, журналда жәрияланған мақалалардан алынған үзиндилер «Мугаллим хәм үзликсиз билимлендириў» журналынан алынды, деп көрсетилюйи шәрт. Журналға 5-6 бет көлеминдеги материаллар еки интервалда TIMES NEW ROMAN шрифтинде электрон версиясы менен бирге қабыл етиледи. Мақалада келтирилген мағлұматларға автор жуўапкер.

MAZMUNY

ТИЛ ХЭМ ЭДЕБИЯТ

Бекбергенов Қ. А. Қарақалпақ тилинде жуп келбетликлердиң жасалыўы	4
Исроилова Р. Узлуксиз таълимда она тилини лойихалаш муаммоси	7
Бекмуратова Н. А. Об усвоении речевого материала в процессе обучения иностранному языку	13
Nurmuratova Н.Ҳа. Types and features of learning styles	14

ПЕДАГОГИКА, ПСИХОЛОГИЯ

Содиқова Ф. М. Ўқитишнинг ноанъанавий таълим технологиялари	18
Муслимов Ш.Н. “Технология” фани ўқитувчиси фаолиятида касбий-график компетентликка эғаликнинг аҳамияти	22
Ҳайитов О.Э. Бошқарувда захира кадрларини танлаш: тажриба ва муаммолар	27
Karimov A.A., Abduraximova F., Ashirbayev A.O. Grafik fanlarga tayyorgarligi past bo'lgan talabalarning grafik kompetentligini shakllantirish muammolari	31
Ниёзметова Р.Х., Тажбенова С. С. Бошланғич синф ўқитувчисининг компетентлигини ривожлантириш	36
Ниёзметова Р. Адабий таълимда ҳамкорликда ўқитиш технологиясидан фойдаланиш	38
Ибрагимова Г. Н. Развитие компетентности личности в учебном процессе	45
Очилов Ф. И. Компетенциявий ёндашувни бошланғич таълим жараёнига жорий қилишнинг метод ва шакллари	48
Артиқова М. Б. Оила ва мактаб ҳамкорлиги асосида ўқувчиларда тadbirkorlik кўникмаларини ривожлантиришнинг педагогик-психологик хусусиятлари	52
ZokirovaSh. Umumiy fortepiano sinfida zamondosh kompozitorlar asarlarining oqitilishi	60
Сарсенбаева Р.М. Меҳнат таълими атамаларининг узвийлиги ва бошқа фанлари билан ўзаро алоқадорлиги	66
Рузметова Х.А. Эффективная организация духовно-нравственного воспитания подрастающего поколения	70
Исроилова М.Н. Инновационные технологии в образовании	72
Бердибаев М.С. О Реализации творческого потенциала будущего педагога	75

ФИЗИКА, МАТЕМАТИКА, ИНФОРМАТИКА

Гүлямова Н.М. Ўқувчи-ёшларга физика фанини ўқитишда замонавий технологиялардан фойдаланиш	78
Карлыбаева Г. Физикани ўқитиш муаммолари	82
Jumaev M. Nomanfiy butun sonlar ustida arifmetik amallar bajarishda kompetensiyaviy yondashuv	85
Mirzayev A.O'. Muhandislik institutlarida talabalarni oliy matematika fanini o'qitishda kasbiy kompetensiyalarini shakllantirishning maqsadlari va istiqbollari	92
Abduvaliyev N.A. Oliy matematika fanidan oraliq nazoratlarni tashkil etishda bo'lajak muhandislarning kreativ qobiliyatlarini shakllantirish	95
Карлыбаева Г.Е. Физика ўқитувчисининг методик тайёргарлигини такомиллаштиришнинг илмий-амалий асослари	97
Рахматова Ф. Математика фанини ўқитишнинг дидактик таъминоти	100
Матжанов Н. Физика ўқитишнинг касбий йўналувчанлигини таъминлаш	104

ифодаси (мимика) ва пантомимика ёрдамида ифодалаш); ташкилотчилик (ўз ва ўқувчиларнинг бир-бирига ҳамкорлик ишларини тўғри ташкил қилиш ҳамда ўқувчиларни жипслаштириш); авторитар (ўқувчиларга ҳиссий-иродавий таъсир ўтказиб, улар орасида обрў орттира билиш); коммуникатив (болалар билан педагогик мақсадга мос мулоқотга киришиш, меъёрни унутмаслик); педагогик мулоҳаза (ўқувчини таълимий ва тарбиявий шакллантириш борасидаги уринишлари натижасини башорат эта олиш); диққатни тақсимлай олиш (бир вақтнинг ўзида диққатни бир қанча фаолиятга қарата олиш) қабилар.

Бу қобилиятларни шакллантириш касбий билимларни ўрганиш, кўникма ва малакаларни ривожлантириб бориш натижасида амалга ошади. Касбий малакага эга бўлмаган педагоглар, бошланғич синф ўқитувчилари ёш авлодга зарур ва етарли даражада таълим-тарбия бериш, уларда юксак маънавий-ахлоқий хислатларни шакллантириш имконига эга бўлмайди.

Хулоса қилиб айтганда, бошланғич синф ўқитувчиларининг касбий компетентлигини оширишда юқорида зикр этилган (омил)ларга устувор масала тарзида эътибор бериш талаб этилади.

Әдебиятлар:

- 1.Кибанов А.Я. Основы управления персоналом. М., 2003.
- 2.Охотникова В.В., Суртаева Н.Н. Вопросы коммуникативной компетентности при подготовке специалиста в вузе. СПб., 2002.
- 3.Хуторской А.В. Ключевые компетенции и образовательные стандарты: Доклад на отделении философии образования и теории педагогики РАО. 23 апреля 2002. Центр «Эйдос». [URL]: www.eidos.ru/news/compet.htm
- 4.Зимняя И.А. Ключевые компетенции - новая парадигма результата современного образования // Интернет-журнал «Эйдос». 2006. 5 мая. [URL]: <http://www.eidos.ru/journal/2006/0505.htm> (дата обращения 12.02.2019)

РЕЗЮМЕ

Мазкур мақолада бошланғич синф ўқитувчисининг компетентлигини ривожлантириш масалалари ўрганилган. Шу билан биргаликда компетентликнинг асосий тушунчаларига эътибор қаратилган.

РЕЗЮМЕ

В данной статье исследуется компетентность учителя начальных классов. А также уделяется внимание на основные понятие компетентности.

SUMMARY

This article explores the competence of a primary school teacher. And also attention will be paid to the basic concept of competence.

АДАБИЙ ТАЪЛИМДА ҲАМКОРЛИКДА ЎҚИТИШ ТЕХНОЛОГИЯСИДАН ФОЙДАЛАНИШ

Ниёзматова Р.

ТошДЎТАУ, пед.ф.д., проф.

Таянч сўзлар: ўқитиш технологияси, адабий таълим, ҳамкорлик, синергетика, ғоя, жараён, назарий ёндашув, илмий йўналиш, дарслик.

Ключевые слова: технология обучения, литературное образование, синергетика, синергетика, идеи, процесс, теоретический подход, научное направление, учебник.

Key words: teaching technology, literary education, synergetics, synergetics, ideas, process, theoretical approach, scientific direction, textbook.

Таълим амалиётида ўқитишнинг турфа технологиялари мавжуд бўлиб шулардан бири ҳамкорликка асосланган таълим технологиясидир. Ўқитувчи билан таълим олувчи ҳамкорлигини ташкил этиш муаммоси барча даврларда ҳам ўта долзарб масалалардан бўлиб, мазкур ҳамкорликнинг назарий асослари педагогик синергетика доирасида тадқиқ этилган. Бу таълим берувчи учун ҳам, таълим олувчи учун ҳам ўз фаолиятини мустақил тарзда ташкил этишга оид назарий ёндашувлардан бири бўлиб, ўқитувчи-ўқувчи ҳамкорлигини тўғри ташкил этиш билан боғлиқ янги дунёқарашдир.

Синергетика (юнонча *synergeia* – ҳамкорлик, ҳамжиҳатлик) – тизимларнинг ўз-ўзини мустақил тарзда ташкил этиш назарияси, ўз-ўзини бошқариш, номунтазам ходисаларни ўрганиш, дунёвий ходисаларни янгича изоҳлаш, табиий ва ижтимоий-иқтисодий мураккаб тизимли жараёнларнинг табиатини билишга қаратилган илмий йўналиш, тафаккур усулидир.

Синергетика, яъни ҳамкорлик илмий йўналиш сифатида XX асрнинг 60–70-йилларида шаклланган. XXI асрда пайдо бўлган педагогик синергетикани эса таълим-тарбия жараёнининг субъектлари – ўқитувчи ва ўқувчи ҳамкорлигини англатадиган назарий-амалий ёндашув сифатида талкин этиш ўринлидир.

Маълумки, XX асрнинг охири XXI асрнинг бошларига келиб, таълим жараёни субъектлари фаолиятига нисбатан янгича ёндашувлар вужудга келди. Бу ёндашувларнинг аҳамияти шундаки, шахслараро муносабатлар ўзаро ҳамкорлик жараёнида янги сифат кўрсаткичларига эга бўлади ва қутилган натижани беради. Педагогик ҳамкорлик таълим жараёни субъектлари фаолиятида янгича сифат ўзгаришларининг шаклланиши ва намоён бўлишига қўмаклашади. Педагогик ҳамкорликнинг муҳим жиҳати шундаки, у таълим жараёни субъектлари фаолиятини муайян тарзда уйғунлаштиришга хизмат қилади.

Педагогик ҳамкорлик жараён субъектлари учун ўзлигини намоён қилиш имкониятидирки, унда ўқитувчи билан ўқувчининг ўзаро ҳамкорлиги: ўқувчининг эркинлиги; ижодкорлиги; бу жараёнда тартибсизликнинг намоён бўлиши сингари жиҳатларни юзага келтиради.

Педагогик ҳамкорлик таълим субъектлари фаолиятининг тадрижий йўлини намоён қилади. Педагогик ҳамкорлик жараёнида ўқитувчи билан ўқувчи фаолияти уйғунлашиб, ижодий характер касб этади. У таълим жараёни субъектларидаги ҳар бир ўзига хос жиҳатни ҳисобга олишни тақозо қилади. Педагогик ҳамкорликнинг юзага келиши учун ўқитувчи ва ўқувчи педагогик жараённинг ўзаро алоқадор субъектлари даражасига кўтарилишлари керак. Зеро, ўқув-билув жараёнининг шахсга йўналтирилганлиги марказида субъектлар орасидаги ҳамкорлик ётади. Ўқув-тарбия жараёнидаги ҳамкорлик субъектларнинг биргаликда янги ахборотларни ўзлаштиришлари ва уларни ўз фаолиятларида ижодий қўллашларига қўмаклашади.

Педагогик ҳамкорлик, аввало, билимларни ўзлаштиришда жамоа бўлиб фаолият кўрсатишни назарда тутати ва унинг асосий мақсади – иштирокчиларнинг ҳис-туйғуга асосланган образли тафакқурини шакллантиришдир. Бу серкирра усулдан мураккаб дидактик-ижодий масалаларни ечиш, педагогик амалиётда эса ўқув-билув муаммоларини ҳал этиш йўли сифатида фойдаланилади. Бу усул ўқувчи томонидан ўзлаштирилиши мўлжалланган ўқув материалига ижодий ёндашиш имкониятини кенгайтиради.

Педагогик ҳамкорлик жараёнида жамоа бўлиб ишлаш гуруҳда мавзу доирасида

янги муштарак ғоялар туғилишига замин ҳозирлайди. Табиийки, педагогик ҳамкорлик технологияси таълим жараёнида самарадорлиги синалган илғор методлардан фойдаланишни тақозо этади. Таълим жараёнида улардан вақти ва ўрнида фойдаланилса, ўқувчининг изланувчанлик қобилияти мунтазам ривожланиб бораётганини пайқаш мумкин. Ҳамкорликда ишлаганда қўйилган муаммонинг ечимига йўналтирилган савол ва топшириқлардан фойдаланиш ўқувчиларни янги фаразлар, ҳис-туйғуга асосланган хулосалар чиқаришга ундайди ва бунга маълум миқдорда эришилади ҳам. Ўқувчилар ўз ижодий қобилиятларини намоён қилишга одатланиб борадилар.

Таълимий ишларни ҳамкорликда ташкил этишда қуйидаги асосий ҳолатлар мужассамлашади:

- 1) таълимий муаммонинг ўқувчи муҳокамасига дастлабки кўринишда қўйилиши;
- 2) ўқувчида таълимий муаммонинг таҳлили ва бунинг учун зарур билимлар ҳақида тасаввур уйғотиш;
- 3) таълимий муаммони ечиш имкониятларини аниқлаш ва чегаралаш;
- 4) ўқувчи онгида унинг шахсий дунёқараши ва илмий-амалий тушунчаси доирасида муаммони қайта шакллантиришга эришиш;
- 5) қайта шакллантирилган муаммо вариантларидан қулайини танлай олишга эришиш;
- 6) ҳамкорлик учун асосий бўлган босқичлардан ўтиш;
- 7) қўйилган муаммо ечими талабларига асосланган ҳолда ёндашувлар ёки тайёр жавобларни баён қилиш .

Ҳамкорлик асосида ўрганишда эътибор субъект сифатида муайян ўқувчи эмас, балки ўқувчилар гуруҳига қаратилади. Бу ўринда ўқитувчи билан ўқувчилар гуруҳи субъект-субъект муносабатларига киришадилар. Бундай жараённинг характерли жиҳати изланувчанлик фаолиятининг биргаликда амалга оширилишидир. Ҳиссий-образли муҳокама ва танлов натижасида шахслараро мустаҳкам биргаликдаги ҳаракат вужудга келади, ҳамкорликка оид ишлаб чиқилган қатъий талаблар уни ўқув жараёнида тўғри амалга оширилишига асос бўлади. Мазкур мураккаб ва серкирра технологиядан кўзланган мақсад йўлида фойдаланиш ўқитувчидан юксак даражадаги билим, педагогик-психологик тайёргарлик, маҳорат ва фидоийликни талаб қилади. Агар таълим берувчида шу жиҳатларнинг бирортаси етишмаса ёки қайсидир жиҳатида «кемтик»лик сезилса, мазкур жараён ўрганиш фаолиятига акс таъсир кўрсатиши ҳам ҳеч гап эмас.

Педагогик ҳамкорликнинг ўзига хос жиҳатларидан яна бири ҳар хил таълимий шароитларда турлича табиатга, дунёқарашга эга бўлган субъектлар имкониятларини рўёбга чиқара олишидир. Ўқув-тарбия жараёнига педагогик ҳамкорлик ғоясининг татбиқ этилиши, анъанавий педагогик тафаккурда бир томонлама қотиб қолишга барҳам беради.

Ҳамкорликда ўқитиш ғояси Америкадаги Ж. Хопкинс университети профессори Р. Славин, Миннесот университети профессори Р. Жонсон, Д. Жонсон, Калифорния университети профессори Ш. Шаронлар томонидан ишлаб чиқилган . Ҳамкорликда ўқитиш ғояси дидактикада 1970 йилларда пайдо бўлган. У Америка қўшма штатлари, Буюк Британия, Канада, Германия, Австралия, Нидерландия, Япония, Исроил мамлакатлари таълим муассасаларида кенг қўлланилмоқда.

Ҳамкорликда ўқитишнинг асосий ғояси ўқув топшириқларини нафақат биргаликда бажариш, балки ҳамкорликда ўқиш-ўрганишдир. Ҳамкорликда ўқитиш ҳар бир ўқувчини кундалик қизгин ақлий меҳнатга, ижодий ва мустақил фикр

юритишга ўргатиш, шахс сифатида онглилик, мустақилликни тарбиялаш, ҳар бир ўқувчида шахсий кадр-қиммат туйғусини вужудга келтириш, ўз кучи ва қобилиятига бўлган ишончини мустаҳкамлаш, таҳсил олишда масъулият ҳиссини шакллантиришни кўзда тутади.

Ҳамкорликда ўқитиш технологияси ҳар бир ўқувчининг таълим олишдаги муваффақияти гуруҳ муваффақиятига олиб келишини англаган ҳолда мустақил ва сидқидилдан ақлий меҳнат қилишга, ўқув топшириқларини тўлиқ ва сифатли бажаришга, ўқув материални пухта ўзлаштиришга, ўртоқларига ҳамкор бўлиб, ўзаро ёрдам уюштиришга замин тайёрлайди.

Шуни алоҳида таъкидлаш лозимки, ўқитувчи ўқув-билув жараёнини ташкил этар экан, ҳар бир ўқувчининг бетакрор эканлиги, унинг таълим-тарбияси оилавий муҳитга, синфдаги мавқеига, устозларининг муносабатига, руҳий кечинмалари ва кайфиятига кўп жиҳатдан боғлиқ бўлишини унутмаслиги лозим. Таълим муассасасидаги ҳар бир педагог ўқувчининг қалбидан чуқур жой ола билиши, уларнинг ҳурмат-эҳтиромига эришиши, ўқувчининг энг яқин кишиларидан бирига айланиши, қувонч ва ташвишига шерик бўлиши, муаммоли вазиятларда тўғри йўл кўрсата олиши зарур. Шунда таълим-тарбия олдида қўйилган мақсадга эришиш мумкин бўлади.

Ўқитувчи билан ўқувчилар орасидаги ўзаро ҳамкорлик муҳитини шакллантириш учун, аввало, қуйидагиларни амалга ошириш керак:

- ўқув жараёнида ижодкорлик муҳитини вужудга келтириш;
- ўқувчилар фаолиятини муайян тартиб асосида ташкил этиш;
- ўқувчилар орасида ўзаро дўстона муҳитни вужудга келтириш кабилар.

Ўзаро ҳамкорлик ва дўстона муҳитни вужудга келтириш учун ўқув-тарбия жараёнининг очиқ характер касб этиши ва ўзаро ахборотлар алмашинуви учун қулай бўлишини таъминлаш муҳимдир.

Адабий таълимда ўқитувчи ва ўқувчиларнинг биргаликдаги фаолиятини ташкил этишга қаратилган дарс намунаси сифатида ҳамкорларнинг ҳар иккаласига ҳам шоир сифатида суюмли бўлган М. Юсуфнинг шахсини кашф этиш машғулотини келтириш мумкин. Аёнки, инсон Муҳаммад Юсуфни ҳамкорларнинг ҳар иккаласи ҳам яхши билмайди. Бу дарс нафақат ўқувчи учун кизиқарли, балки ўқитувчининг ўзи учун ҳам маълум янгиликларни кашф этиш имконини беради. Уни билиш учун биргаликда шоир асарлари моҳиятига кириш тақозо этилади.

Муҳаммад Юсуф ижодидан намуналар умумий ўрта таълим мактабларининг 8-синфи учун яратилган “Адабиёт” дарслигида берилган бўлиб, дастурда уларни ўрганиш учун икки соат белгиланган. Дарсликда шоирнинг «Ватан», “Меҳр қолур”, “Юртим, адо бўлмас армонларинг бор” ва “Биз бахтли бўламиз” шеърлари ўрин олган. Уларнинг дастурий талқини қуйидагича: “Меҳр қолур” шеърида дунёдаги барча нарсалар ўткинчи, фақат инсонлар ўртасидаги меҳр-оқибат, муҳаббатгинаабдий эканлигининг самимият ва маҳорат билан қуйланиши. Муҳаммад Юсуф шеърларининг жозибдорлиги, ўйноқчилигини таъминлаб турган нозик лиризм, самимийлик ва мусиқийлик. “Юртим, адо бўлмас армонларинг бор” шеъри фидойи ва дардкаш фарзанднинг она юрт тарихига қуюнчаклиги поэтик ифодаси эканлиги. Шеърда тилга олинган сиймоларнинг юртимиз тарихидаги ўрни”. “Биз бахтли бўламиз” шеърида ошиқлик ва инсонга хос бўлган самимий туйғуларнинг тараннум этилиши. Туйғуларни ифодалашда шоир маҳорати. Инсонларга хос бўлган муҳаббат Яратганнинг буюк бир неъмат эканлиги ва унинг ҳар кимга ҳам тақдим этилавермаслиги. Шеърдаги бахтли бўлиш ҳисси ва бунга бўлган ишонч талқини”.

Ҳар қандай адиб асарини ўрганишдан олдин ўқувчи унинг шахси ҳақида имкон

қадар мукаммал маълумотга эга бўлиши мақсадга мувофиқдир. Шунда унинг ижодини тўлароқ англаш имконияти ортади. “Адабиёт” дарсликларида аввал адибнинг таржимаи ҳоли билан боғлиқ маълумотлар тақдим этилиши ҳам шундан. 8-синф дарслигида М. Юсуф ҳақида берилган ҳасби ҳол ҳам унинг ҳаётий фаолиятини очиб беришга қаратилган. Лекин бу билан ўқувчи унинг шахси ҳақида мукаммал маълумотга эга бўлолмайди. Дарсда ўқитувчи томонидан шоир шахси билан боғлиқ бир қатор қўшимча маълумотларнинг тақдим этилиши ўқувчига унинг асарларини тўлароқ англаш, чуқурроқ таҳлил қилиш имконини беради. Бундай қўшимча маълумотлар учун ўқитувчи «Кийик сўқмоқдаги йўловчи» китобига мурожаат қилиши ҳам мумкин. Миллий тарбияшуносликда: “Миллатнинг улуғлари ўз шахси билан ўсиб келаётган авлод маънавияти шаклланиши ва ривожланишига ўз таъсирини кўрсатади” деган қараш мавжуд. Ёш авлод улуғлар шахси кўмагида ўз-ўзини тарбиялаши учун уларнинг шахсига хос сифатларни билиши, улардан таъсирланиши, ҳайратланиши ва баҳра олиши керак.

Улуғлардаги ўқувчини ҳайратга солган, уни таъсирлантирган, ҳавасини уйғотган сифатлар унга аста-секинлик билан “юқа” бошлайди. Ҳайрат ва ҳавас таъсирида шоир ёки ёзувчи шахсидаги ўқувчи туйғуларини жунбушга келтирган фазилатлар ҳеч қандай ташқи зўриқишларсиз, панд-насихатларсиз ўқувчи шууридан, руҳиятидан жой ола бошлайди. Адибларнинг бундай фазилатларини ўқувчиларга очиб бериш адабиёт ўқитувчисининг вазифаси ҳисобланади.

Шоир Муҳаммад Юсуфнинг шахси ҳам, аввало, унинг асарларида ўз ифодасини топган. Ўқитувчи ҳар қандай муаллифнинг «мен»и билан боғлиқ сифатларни унинг ёзганларидан топа билиши, адабий таълим учун муҳим аҳамият касб этади. Ўз топилдиқларини ўқувчилари билан бўлишмай, уларни ўқувчиларнинг ўзлари кашф этишларига имкон яратиши унинг ўқитувчилик маҳорати намунаси дир. Шу маънода, аввал шоирнинг шахси беркитилган асарларини ўқувчиларга тақсимлаб берилади:

*Осойишта ўтмади бирор куним,
Талашиб, тортишиб толмадим.
“Оғирроқ бўл иним, сипороқ бўл иним...”
Мен ўз билганимдан қолмадим.*

*Қувроқ бўл дейишди, ёлгон ҳам керак,
Жиндек хушомад ҳам. Қўлоқ солмадим.
Оқни оппоқ кўрдим, қорани қора,
Мен ўз билганимдан қолмадим.*

*Кўнглим сезар, энди бу ёғи аён,
Дўстларим... дўстларим, бахтли боламан:
Ё Тошкентда энг зўр шоир бўламан,
Ё уйимга кетиб, ариқ бўйида
Ялтизга суяниб ўлиб қоламан!
“Меҳрим қаттиқ бўлди...”*

Ўқитуви ва ўқувчилар ҳамкорлигига асосланган бундай дарсларда кичик шериклар шоир шахсиятидаги фазилатларни тўлароқ ҳис қилишлари учун катта ёшли ҳамкор ўз қарашлари-ю хулосаларини ўқувчиларга уқтириш йўлидан бормай, шоирнинг мисраларга тизилган ўзлигини қуйидаги шаклда савол-топшириқларга айлантirmoғи талаб этилади: «Биринчи тўртликка эътибор қаратинг: ундан шоирнинг шахсига хос қандай сифатларни илғаш мумкин? “Оғирроқ бўл иним, сипороқ бўл иним...”»,

“Қуврок бўл, ёлғон ҳам керак. Жиндек хушомад ҳам” деган гаплар кимга тегишли деб ўйлайсиз? Сиз бу фикрга қўшиласизми ёки йўқми? Нега? Нима деб ўйлайсиз, шоир “...ўз билганидан колма”ганида нималар назарда тутилган? У тўғри қилганми, йўқми? Сизнинг назарингизда, унинг ўзи билганлари нималардан иборат бўлиши мумкин? Шеърдаги «Окни оппоқ кўрдим, қорани қора» сатрларини қандай тушиниш мумкин? Бу, сизнингча фазилатми ёки иллатми? “Кўнглим сезар, энди бу ёғи аён”ни сиз қандай англадингиз? Шу мисралар замирида шоир шахсига хос бўлган қандай сифатларни илғадингиз? Ўзингизни у билан таққосланг. Айтинг-чи, Муҳаммад Юсуф ўзи айтмоқчи: “Тошкентда энг зўр шоир” бўлолдими, йўқми? Буни сиз нималарда кўрасиз?» ва ҳоказо. Бу савол-топшириқлар билан ишлаш жараёнида ўқитувчининг роли фақат йўналтириб туришдан иборат бўлади. Ҳақиқатларни болаларнинг ўзлари кашф этадилар. Шеърдаги муаллиф шахсини очиб берувчи жиҳатлар умумлаштирилиб алоҳида саналади ва ҳам хат тахтага, ҳам дафтарга ёзиб олинади.

Сўнгра қўидаги икки мисрага ўтилади:

Шамолдек ел, сувдек тош,

Ҳеч кимсага букма бош...

“Ўғил бўлсанг...”

Ўғил болага шундай талаб қўя билишга руҳан ўғил бола бўлган одамгина қодир. Чин шоир илоҳий ҳолатга тушганда, фақат кўнглидаги рост туйғулар қоғозга тўкилади. Ўқитувчи аниқлашга уриниб кўрсин-чи, шериклари – ўғил болалар бу талабга қанчалик жавоб бериша оларкин? Уларнинг қўлларидан «шамолдек елиб, сувдек тошиб» яшаш келармикин? Улар бошқаларга бош эгмай яшашнинг нима эканлигини билишармикин? Ўзлари бунга қодирмикин? Бу сифатларнинг муаллифга қанчалик дахлдор эканлиги ҳақида ўйлаб кўришсин.

Қўидаги сатрларда муаллиф ички “Мен”ининг дардлари ифодаланган:

Тугилдингми демак ён,

Шоҳ қўлида занлаган

Қилич бўлма ҳеч қачон.

Ундан кўра битта мард

Қул қўлида ханжар бўл!..

Ўғил бўлсанг ўжар бўл,

Қолган бари сафсата.

Эркинг учун, эл учун

Номусингга навкар бўл.

“Ўғил бўлсанг...”

Бу мисралар – шоир ўзлигининг ифодаси. Ҳамкорлар бу ҳақда ҳам биргалашиб ўйлаб кўрсинлар. Бундай гапларни одам шунчаки айтиши мумкин эмас. Табиатан шундай характерга эга бўлган одамгина бу каби сифатларни илғайди, уларга ном топади ва сўз билан ифодалай билади. Ўқитувчи шерикларини ўйлашга йўналтираркан уларга қатор савол-топшириқлар билан мурожаат қилади. Айти замонда, бу савол-топшириқлар ҳақида ўзи ҳам ўйлаши, уларга ўзининг ҳам жавоби бўлиши шарт: “Ўғил бола”нинг сизга қўяётган талабига қандай қарайсиз? Талаб сизга маъқулми, йўқми? Нега? «Ўжар»лик, сизнингча фазилатми ёки иллатми? Фикрингизни асосланг. Шоирнинг «Номусингга навкар бўл» деган талабини қандай тушундингиз?» Бу сатрлар замиридан ҳам шоирга хос бўлган сифатлар ажратиб олиниб ёзиб қўйилади.

Шоир бир шеърда ёзади: “Мен ёруғ дунёда кўнглим қулиман...” «Хўш, ўқувчилар буни қандай тушунишади? Инсон ақлининг, манфаатларнинг етовида

юргани маъқулми ёки кўнглининг бошқарувига бўйсунгани тузукми? Қай ҳолатда яшаш маъқул бўлади? Нега? Кўнглига қул бўлган шоир уларга ёқяптимикан ёки йўқ? Сабаби нимада?» шулар устида биргаликда фикрлашган ҳамкорлар айна замонда ўзларини ҳам тафтиш қилиб борадилар. Бу нафақат ўқувчилар, балки ўқитувчининг ўзини ҳам жиддий ўйга толдириши аниқ.

*Бўлди. Шеър ёзмайман. Мен энди одам
Оддий одам бўлиб яшай бошлайман.
Кўнглимга ачиниб агар ёзсам ҳам,
Тунда ёзиб, тонгда ўтга ташлайман!
“Иқроф”*

Юкоридаги мисраларни ўқувчилар шархлашга уриниб кўришсин. «М. Юсуф фақат шеър ёзгани учун оддий одамлардан фарқ қиладимми ёки бунинг бошқа асоси борми? Шеър ёзадиган ҳамма одамлар “мураккаб”ми? «Кўнглига ачиниб ёз»ишни қандай тушунасиз? Бу тушунчанинг моҳиятида қандай фикр мавжуд, сизнингча?» ва хк.

Ўқувчилар ўзларининг Муҳаммад Юсуф шахси ҳақида чиқарган хулосалари, қарашларини миллатнинг бошқа улуглари фикрлари билан солиштириб кўришлари учун уларга қуйидагиларни ўқиб бериш мумкин:

“Муҳаммаднинг шеърлари бир қарашда жуда содда, жўн ёзилганга ўхшайди. Аммо унга ўхшатиб ёзиб кўринг-чи! Қўлингиздан келмайди! Унинг осон ёзиладиганга ўхшаб кўринган мисралари мухлисларини йиғлатади, қулдиради, ўз оғушига тортади. Одамлар унинг шеърларини ҳаяжонсиз ўқимайдиган, китобларини дўконлардан қидириб юрадиган бўлдилар. ...Муҳаммаддон камдан-кам туғиладиган истеъдод эгаси бўлиш билан бирга, камдан-кам шоирда учрайдиган хислат эгаси – шуҳратдан қочадиган камсукум инсон эди. У шуҳратни эмас, шуҳрат унинг ортидан қувиб юрарди...”

Озод Шарафиддинов,
Ўзбекистон қаҳрамони.

“...Инсон умрининг охиригача илм ўрганади. Аммо шеър ёзиш илми шундай илмки, уни ўрганиб бўлмайди. У туғма бўлиши керак. Муҳаммаддон туғма истеъдод соҳиби эди... У жуда тез оғизга тушди. Унинг танқидий йўналишдаги луқмалари, кичик-кичик қатралари, бир қатор мақолалари Мақсад Яхшиев номи билан газеталар саҳифаларида тез-тез кўзга ташланадиган бўлди. Сал кейинроқ Муҳаммад Юсуф номи билан элга танилди. У омадли йигит эди... Муҳаммаддон устозлари, яқинлари, фарзандлари хотирасида яхши ишлари, хокисорлиги, меҳрлилиги билан муҳрланиб қолса, мухлислари тасавурида йиғлатадиган, ўйлатадиган, эзгуликка етаклайдиган шеър қўшиқлари билан яшаб қолади”.

Эркин Воҳидов,

Ўзбекистон қаҳрамони, Ўзбекистон халқ шоири.

“Чинакам шоирнинг қалбида соҳир қуш доимо сайраб туради, деган гапни кўп бор эшитгандик. Ўша қуш айнан Муҳаммаддоннинг кўнглида ошиён қурганига мен астойдил ишонаман. Унинг чехраси ҳам, кўзлари ҳам ҳамиша латиф бир куйни хониш қилгандай эди... Биринчи навбатда Муҳаммаддон яхши инсон эди. Яхши инсонларга бошқалар ҳамиша талпинадилар... У обрў талашмас, иззатини сўроқлаб югуриб юришдан ор қиларди. Худди шундоқ яхши инсонгина яхши ижодкор бўлиши табиий ва қонунийдир...”

Абдулла Орипов,

Ўзбекистон қаҳрамони, Ўзбекистон халқ шоири.

Шериклар шоирнинг шеърятидан топган унинг шахси билан боғлиқ ҳақиқатларини миллатнинг улуғлари айтганлари билан солиштириб кўришсин. Албатта биргаликда. Кейин қандай сифатлар шоир шахсида устувор эканини ажратиб чиқсинлар ва шу фазилатларнинг қайси бири ўзларида мавжуд экани ҳақида ўйлаб кўрсинлар. Бу масалада болаларнинг жавоб айтишлари шарт эмас. Ўйлаб кўришларининг ўзи кифоя. Жавобни ўзлари учун билиб қўйганлари бас. Агар ўзаро ўхшашлик топа олсалар, бундан фахрлансалар арзийди. Шу тариқа шоирнинг шахсияти билан таништирилгач, кейинги соатларда унинг дарсликда тақдим этилган асарлари устида ишлашга ўтиш мумкин бўлади. Шунда шоир М. Юсуф шеърятини устида ишлаш болаларнинг маънавий камолотида максимал даражада самара бериши аниқ.

Адабиётлар:

1. Кларин М.В. «Педагогическая технология в учебном процессе»-М., Знание, 1989 г.
2. Назарова Т.С. «Педагогическое технологии: новый этап эволюции»-Педагогика, 1997 г. № 3.
3. Педагогическая технология: Программа учебного курса (под ред.Сластенина)-М., 1996 г.
4. Пидкасистый П.И. , Хайдаров Ж.С. «Технология игры в обучении и развитии» -М., 1996 г.
5. Питюков В.Ю. «Основы педагогической технологии: Программа экспериментального учебного курса»-Н.Новгород, 1992 г.
6. Питюков В.Ю. «Что такое педагогическая технология, Воспитание школьников»-М., 1995 г., №1 стр. 8-10.

РЕЗЮМЕ

Ушбу мақолада адабий таълимда ҳамкорликда ўқитиш технологиясидан фойдаланиш масалалари таҳлил қилинган.

РЕЗЮМЕ

В данной статье анализируется использование технологии совместного преподавания в литературном образовании.

SUMMARY

This article analyzes the use of co-teaching technology in literary education.

РАЗВИТИЕ КОМПЕТЕНТНОСТИ ЛИЧНОСТИ В УЧЕБНОМ ПРОЦЕССЕ

Ибрагимова Г. Н.

*ассистент, Ташкентский институт инженеров ирригации
и механизации сельского хозяйства*

Таянч сўзлар: касбий компетентлик, таълим мотивацияси, креативлик, ижобий психология асослари.

Ключевые слова: профессиональная компетентность, мотивированность обучения, креативность, принципы позитивной психологии.

Key words: professional competence, motivation of training, creativity, principles of positive psychology.

Для психолого-педагогической теории и практики всегда был актуален поиск повышения эффективности процесса обучения. Новые открытия и технологии требуют нового уровня адаптации личности, проявления ее творческих способностей во всех сферах жизни. Изменчивость современного мира заставляет нас быть активными, креативными, позитивными, готовыми к восприятию и освоению нового, т.е. готовности к непрерывному обучению в течение всей жизни, развитию компетентности. Основной